

Oponentský posudek na disertační práci

PhDr. David Heider

Epistemická identita žáků: struktura a dynamika

Katedra psychologie, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, Praha 2012.

Autor se ve své práci zabývá epistemickou identitou (EI), která je sama o sobě originálním konceptem ve vědách o člověku. Vkládá ji mezi poznávání a identitu, tj. vyčleňuje ji z identity i poznávání a činí z ní jakýsi most mezi oběma pojmy. Což lze chápat jako metodologický nástroj umožňující autorovi pojednat EI jako svébytný psychologicky relevantní útvar. Avšak takové vytržení může být jen dočasné, jinak by s jeho pomocí totiž nebylo možné porozumět ani poznávání, ani identitě. Není úplně zřejmé, zda si je toho autor vědom, nicméně v celé práci se epistemická identita „vznáší“ v jakémsi meziprostoru, který dovoluje pohyb směrem například k roli identity v poznávání, v upevňování poznatků, apod. Je to přijatelný rámeček pro tak komplexní jev, avšak nelze se ubránit poznámce, že čtenářskému komfortu by prospěla větší redundance výkladu. Tedy: navzdory těmto poněkud „kondenzovaným“ argumentacím autor jasně nastiňuje roli EI ve výzkumu procesů, kterými žáci nastolují „své“, tedy s identitou spojené způsoby poznávání. Již z úvodu je zřejmé, že jde o originální přístup s možnými praktickými důsledky.

Téma identity je složité a natolik komplexní (a mnohdy v psychologii i kontroverzní), že si jeho zpracování žádá nezbytnou míru neurčitosti, kterou by snad metodologičtí puristé označili za vágnost. Autorovi však tato charakteristika identity dovolí nabídnout paradoxní společné východisko: bez ohledu na „neuchopitelnost“ je identita ideální konstantou v neustále se měnícím světě. Metodologicky elegantně a výstižně pak působí opora v Ricoeurově pojetí dvou rovin identity - idem a ipse Klíčem k epistemické identitě se autorovi stává činnost, bez níž by sama identita nemohla existovat.

Autor disertace chápe poznávání jako kontinuální dialog mezi našimi znalostmi a názory a myšlením o světě a mezi tím, jaký svět je ve skutečnosti (přesněji tím, „co se děje“). ***Nestaví zde autor proti sobě skutečnost a přemýšlení o ní příliš vyhraněně dualisticky? Co však potom s touto dichotomií „dělá“ dialog? Není to právě dialogické hledisko, které zmenšuje distanci vnitřního a vnějšího? A v této perspektivě by pak mohl být vnitřní svět výrazem části naší identity, tedy onou nerozdělenou skutečností, která vzbuzuje psychologický zájem či představuje výzvu k porozumění?*** Vždyť identitu nakonec chápe jako průsečík „vnitřního světa“ jedince, jako sumu jeho sebepojetí, ambic a narativní identity a světa vnějšího, tedy

realizovaných činů. Je však pochopitelné, že z metodologických či výzkumných důvodů nakonec znovu specifikuje EI jako „pomezí“ konstrukt, pohybující se mimo jiné na hranici sociální, narativní a kariérní identifikace. Je zřejmé, že vztah mezi procesem identifikace v těchto oblastech a „výslednou“ epistemickou identitou je pro posuzovanou práci kruciólní. V logice těchto úvah je též formulován další z cílů práce - zachytit EI ve vývoji jedince, tedy její aktuální a možná ontogenetické proměny. Jde o ambiciózní cíl, který by vyžadoval zásadně odlišnou metodologii, čehož si je autor vědom. Přesto lze tvrdit, že se mu podařilo pomocí fenomenologicky detailní a konceptuálně vydatné analýzy pěti kazuistik poměrně zdařile nastínit možné vývojové trajektorie epistemické identity. Konceptuální prostor EI je vymezen komplexně jako ego-identitní status, sebeřízené učení, specifické poznávání typické pro jednotlivé kognitivní domény (domain-specific cognition) a též kontextem školního a mimoškolního poznávání, tj včetně prostředí, událostí, situací atd. a je výchozím rámcem pro analýzu dat.

Tam, kde si autor všímá role poznatků v životě jedince, zachycuje jeho psychologicky relevantní významy. *V této souvislosti by mohl objasnit úvahu na s. 11, kde na pozadí činnostního principu uvádí, že identita není psychologickým konstruktem a vysvětluje, že jde ve skutečnosti o dynamizující a možná motivační prvek v lidském jednání. V takto rozvíjené argumentaci není srozumitelné, co má autor na mysli, když zbavuje identitu psychologického významu. Vždyť motivační síly jsou psychologickou kategorií par excellence.*

Celkově lze shrnout, že autor vymezuje teoretický rámec koncizně, s vzhledem do koncepcí souvisejících s výzkumným problémem, nezahluje čtenáře rozsáhlými popisy jednotlivých přístupů, ale využívá je k přesnějšímu zaměření vlastního tématu. Autor může též navazovat na svoje předchozí výzkumy, kterými si vytvořil pojmové, výzkumné, zkušenostní a vědomostní předpolí pro vstup do terénu epistemické identity.

Výzkum je představen jako kvalitativní studie provedená podle zakotvené teorie, zřejmě v pojetí Strausse a Corbinové. Avšak k postupu tak rigoróznímu, jaký se doporučuje v této klasické podobě zakotvené teorie, má výzkum provedený dr. Heiderem daleko. Rovněž výstavba „teorie zdola“, tedy z dat není patrná. Spíše naopak – autor měl předem vytvořené nadřazené kategorie - oblasti tvořící konceptuální systém epistemické identity (navíc explicitně vyjádřené i ve výzkumných otázkách), které na základě získaných textů dále zpracovával a diferencoval. Jde tedy spíše o obsahovou analýzu pravděpodobně s využitím

kódovacích postupů GT, zaměření na proces také odpovídá zakotvené teorii. (snad by bylo vhodnější přiznat, že GT byla jedním z inspiračních zdrojů, spíše však v liberálnějším pojetí například K. Charmazové). Pokud bych měl charakterizovat výzkumný projekt, pak bych jej označil jako vícečetnou případovou studii řízenou promyšleným teoretickým konceptem.

Každý žák je důkladně popsán a interpretován v rámci EI konceptu, nezbytnou součástí mimořádně kvalitních případových studií je i kontextualizace, která činí analýzy vícevrstevnatými, životnějšími a plastičtějšími. Čtenář si pozvolna a zaplňuje mapu EI, a na konci se orientuje v terénu natolik spolehlivě, že je přesvědčen nejenom o teoretické relevanci EI, ale i o její praktické využitelnosti. Autor je vnímavým pozorovatelem, dokáže si všimnout paradoxních jevů, emocí, mimořádných projevů... neponechává je bez ladu a skladu ležet, ale pečlivě prozkoumává jejich význam v EI potažmo pro identitu jako takovou. Lze bez pochyb konstatovat, že uplatněná (byť ne zcela reflektovaná) metodologie přinesla zralé ovoce.

Po prostudování autorových analýz se vnucuje otázka, zda se vyhraněná epistemická identita může stát zdrojem nedorozumění (či neporozumění) v běžném životě.

V závěrečné metaanalýze dr. Heider prokázal schopnost integrovat zjištění získaná dílčími případovými studii. Výsledkem je plausibilní model epistemické identity. Jeho strukturní prvky i možnosti identifikovat vývoj epistemické identity představují originální rozvinutí psychologických teorií identity. Již v této podobě jde o užitečnou heuristickou metodu poznávání důležitých oblastí identity jedince. Potenciálně je východiskem například i pro tvorbu diagnostického nástroje.

Disertační práce PhDr. Davida Heidera splňuje požadavky kladené na tento druh textů.

Dizertaci doporučuji k obhajobě a jako podklad pro udělení titulu PhD.

10. 2. 2013

Prof. PhDr. Ivo Čermák, CSc.